

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

44

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM 1957

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam; N. E. H. J. J. Zon,
's-Gravenhage.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Zeestraat 71B, 's-Gravenhage.

HET PEERDEKEN

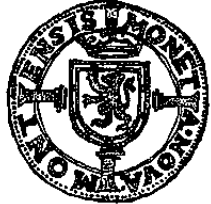
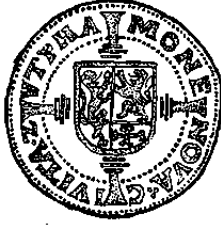
door

A. VAN DER WIEL †

Het peerdeken is een van die kleine, aardige munten, die door de oudere schrijvers herhaaldelijk verkeerd benoemd zijn en dus ook in de catalogi regelmatig verkeerd benoemd werden en worden. Verkade noemt deze munten halve snaphaenschellingen; van der Chijs halve of mogelijk derde delen van snaphaenschellingen; De Voogt beschrijft ze als derde delen van snaphaenschellingen, doch Roest heeft ze terecht kwart snaphaenen genoemd, maar toch worden zij in de catalogus van het Museum Teyler en in vele andere catalogi weder als $\frac{1}{3}$ snaphaen beschreven.

Nochtans is het zeker, dat het kwart snaphaenen zijn, zoals overduidelijk blijkt uit de instructie van 16 september 1530, waarin Karel van Egmond als hertog van Gelderland zijn muntmeester o.a. gelast vierde delen van snaphaenen te slaan op een gehalte van 5 penningen en een gewicht van 80 in een mark, wat een zilverinhoud geeft van 1,282 gram, terwijl de snaphaenen geslagen werden op een gehalte van 8 penningen en een gewicht van 31 in een mark, wat een zilverinhoud geeft van 5,292 gram (zie: Roest, bijlage 3). Ook in later tijd blijven het steeds kwart schellingen. De stad Zutphen ¹ slaat ze in 1582/83 en in 1604/05 op een gehalte van 3 penningen 4 grein en een gewicht van 80 in een mark, gevende een zilverinhoud van 0,812 gram, wat vrijwel gelijk is aan de zilverinhoud van de kwart schellingen, die Zeeland van 1583 tot 1585 sloeg op een gehalte van 6 penningen en een gewicht van 150 $\frac{19}{32}$ in een mark, wat een zilverinhoud geeft van 0,817 gram. In de instructie, die de aartshertogen 14 november 1612 aan de stad Roermond geven, wordt gezegd, dat de peerdekens $1\frac{1}{2}$ stuiver gelden en geslagen moeten worden op een gehalte van 3 penningen 20 grein en een gewicht van 104 $\frac{2}{3}$ in een mark, wat een zilverinhoud geeft van 0,751 gram. Ik geloof hiermede voldoende te hebben aangetoond, dat de peerdekens kwart schellingen of stukken van $1\frac{1}{2}$ stuiver zijn.

De peerdekens zijn het eerst geslagen door hertog Karel van Gelre, krachtens de reeds genoemde instructie van 16 september 1530.

Hertog Karel van Gelre
 Stad Zutphen
 Provincie Overijssel

Stad Nijmegen
 Stad Roermond
 Graaf van den Bergh

Hertog Karel van Gelre (1477-1538)

Vz. ruiter n.r. in afsnede GEL: omschrift KAROL DV. GEL. I. V. L. - CO. ZV.
 Kz. gedeeld wapen over breedarmig kruis: l. omgewende dubbelstaartige leeuw (Gelre); r. leeuw (Gulik): omschrift EQVITA - IVDIC - IA. TVA - DOMIN

Van der Chijs 18, 40-41
 Roest, *Essai*, 518-528

Zij waren blijkbaar in Gelderland een gewilde muntsoort, want reeds spoedig ging de stad Nijmegen er toe over, dergelijke munten te slaan en dit voorbeeld werd gevolgd door graaf Willem IV van den Bergh en enige tijd later ook door de Baronnen van Gronsveld. Deze beide laatste

peerdekens zijn blijkbaar slechts in klein aantal geslagen; zij zijn althans zeer zeldzaam en waren aan Wolters² niet bekend.

Stad Nijmegen (na 1530)

Vz. ruiter n.r.: omschrift MO - NETA*NOVA*NOV - IMA*

Kz. wapen over breedarmig kruis: dubbele adelaar, in hartschild omgewende leeuw; omschrift INITIV - SAPIE - TIMOR - DOMINI

Van der Chijs 2, 16

De Voogt, *Bijdragen* I, no. 25.

Graaf Willen IV van den Bergh (1546-1584)

Vz. ruiter n.r.; omschrift GVI - LHEL*COES*DE*MONTE

Kz. wapen over breedarmig kruis: leeuw en zoom beladen met elf munten in drietallen; omschrift: MONET - A*NOV - A*MON - TENSIS

Van der Chijs 22, 35

Serrure no. 41

Tangelder afb. 8, 2

Heerlijkheid Gronsveld (Willem? 1559-1563)

Vz. ruiter n.r.

Kz. gedeeld wapen over breedarmig kruis: l. omgewende dubbelstaartige leeuw (Bronkhorst); r. drie koeken geplaatst 2-1

Slechts bekend uit tekening in Adam Berg's Münzbuch, en daaruit:

Van der Chijs 10, 5

Revue belge de Num. 9 (1851), p. 371

Daarna duurt het tot 1582 voordat er weder peerdekens geslagen worden. In dat jaar werd in Zutphen een nieuw munthuis geopend, waar zowel Gelderse als stedelijke munten geslagen werden en onder deze laatste ook peerdekens. Gelijk hierboven reeds gezegd is, zijn deze peerdekens op een lager gehalte doch op hetzelfde gewicht geslagen.

Stad Zutphen (1582-1583)

Vz. ruiter n.r., in afsnede DSZ; omschrift F - ATA*VIAM*INVENI - ENT

Kz. gedeeld wapen over breedarmig kruis, l. omgewende leeuw, r. doorsneden, boven: leeuw, onder ankerkruis.

Van der Chijs 6, 2

Bestaat zonder jaartal en met jaartal (15)82 in de afsnede of boven het wapen.

Lang heeft deze muntslag niet geduurd, omdat Zutphen 12 september 1583 in Spaanse handen viel en de munt gesloten werd. Maar de munt-

slag van peerdekens werd hervat in 1594 in Roermond, in welke stad, nadat Nijmegen 21 oktober 1591 in Staatse handen was overgegaan, de munt voor Spaans Gelderland gevestigd werd. Deze peerdekens zijn geslagen op naam van Philips II.

Stad Roermond (1594-1595)

Vz. ruiter n.r., in afsnede RVRM; omschrift: PHS:D:G:HISP:REX:DV-X:GEL
Kz. gedeeld wapen van Gelderland (zie onder no 1) over breedarmig kruis; omschrift: EQVITA - IVDICI - A:TVA: - DOMIN

Van der Chijs 6, 9 en 7, 1

De munt te Roermond werd reeds in 1595 weder gesloten, doch het peerdeken overleefde ook dit. Als de stad Zutphen in 1602 weder gaat munten, worden er opnieuw peerdekens, nu met de jaartallen 1604 en 1605 geslagen, doch overigens in hoofdzaak gelijk aan die, welke er in 1582 gemunt waren.

Stad Zutphen (1604-1605)

Type als no. 5, doch boven wapen jaartal 1604 of 1605.

Verkade 26, 3

Echter werd ook deze munt reeds in 1605 weder gesloten, doch niet lang daarna, waarschijnlijk in 1607 en in ieder geval vóór 1611³ werden door Overijssel peerdekens geslagen. Deze peerdekens zijn thans zeer zeldzaam; een gebrekkige afbeelding komt voor bij Verkade, een betere, maar van een vrij sterk afwijkende variant, gaf Meijer in 1873.

Provincie Overijssel (tussen 1607 en 1611).

Vz. ruiter n.r., in afsnede N.R.O.T.; omschrift DEO.DV - CE.VIRTVT - E.COMITE.

Kz. gekroond wapen over breedarmig kruis; golvende dwarsbalk over leeuw heen; omschrift: SPER - AMVS - MELI - ORA

Verkade 217, 4

Revue belge de Num., 5 S.,
5 (1873), pl. 6, 35

Vervolgens werden er, krachtens de hierboven reeds vermelde instructie van de aartshertogen van 14 november 1612 in Roermond weder peerdekens geslagen. Zij zijn gedeeltelijk zonder jaartal geslagen, maar komen ook voor met het jaartal 1617 (Instructie en ordonnantie van 12 mei 1616).

Stad Roermond (1617)

Vz. ruiter n.r., waaronder 1617, in afsnede RVRM: omschrift AEQVITAS.
IVDICIA.TVA.DOMINE.

Kz. gedeeld wapen van Gelderland (zie onder no 1)

over breedarmig kruis: omschrift MONETA - NOVA.RV - RMVND - ENSIS
(lelie)

Revue belge de Num. 6 (1848),
pl. 21, 7

Uit dezelfde tijd dateren de peerdekens van de graaf van Reckheim⁴. Tenslotte sloeg, waarschijnlijk omstreeks 1630, de heer van het dichtbij gelegen Stevensweerd, graaf Herman Frederik van den Bergh, nog peerdekens met hetzelfde omschrift (SPERAMVS MELIORA), dat ook Overijsel gebruikt had.

Graaf Ernst van Reckheim (1603-1636)

Vz. ruiter n.r., in afsnede REHM, omschrift SANCTVS GEORGIVS PATRO

Kz. gedeeld wapen van Gelderland (zie onder no 1); omschrift
MONET - A.NOVA - RECKE - MENSIS

Revue belge de Num., 5me S.,
1 (1869), pl. 15, 9

Graaf Herman Frederik van den Bergh, heer van Stevensweerd

Vz. ruiter n.r., in afsnede SST.W; omschrift SP - ERAMVS.ME - LIORA

Kz. gekroond wapen van Bergh (zie onder no. 3)

over breedarmig kruis; omschrift MONET - A.NOVA - MONT - ENSIS

Van der Chijs 22, 36
Serrure no 99

Dit is het laatste peerdeken, dat bekend is, maar het is mogelijk, dat er nadat Roermond 3 september 1637 weder in Spaanse handen was overgegaan aldaar nog peerdekens geslagen zijn, want 14 december 1639 werden de ontwerpen krachtens het Octrooi van 4 november 1638 vervaardigd, goedgekeurd. In ieder geval blijkt deze muntsoort een eeuw lang in Gelderland en enkele buurlanden te zijn aangemunt. Vraagt men nu, wat de oorzaak is, dat deze munten door de oudere schrijvers zo hardnekkig als $\frac{1}{2}$ of $\frac{1}{3}$ snaphaenschellingen beschreven zijn, dan is het antwoord hierop: de grootte en het gewicht. De oudere schrijvers kenden de instructies en dus het gehalte niet en kwamen op grond van het gewicht

tot de mening, dat het $\frac{1}{3}$ snaphaenen waren, ook al klopte dit niet, mogelijk wogen zij deze munten in het geheel niet en schreven maar klakkeloos een naam neer. De grootte kan natuurlijk misleidend gewerkt hebben, want de halve snaphaenschellingen, die Utrecht in 1585 en Zwolle in de jaren 1595 en 1598 sloegen, zijn even groot als de peerdekens, maar eerstens staat hierop de waarde aangegeven (op de Utrechtse III S. onder het paard, op de Zwolse een 3 op de borst van de adelaar) en bovendien is de keerzijde dan steeds gelijk aan die der snaphaenschellingen, terwijl alle peerdekens — onverschillig waar zij geslagen zijn — op de keerzijde steeds een wapenschild op een lang kruis vertonen.

¹ De genoemde zilverinhoud is ook in overeenstemming met de zilverinhoud van de stuiver: de Gelderse stuiver van 1579 moest 0.559 gram zilver bevatten, de Leicesterstuiver van 1586 echter 0.570 gram, doch de Gelderse stuiver van 1594 slechts 0.513 gram, terwijl in 1602 de zilverinhoud van de Zeeuwse stuiver reeds was gedaald tot 0.473 gram.

² Deze peerdekens golden aldaar 2 inheemse stuivers, maar deze stuiver was in het oosten van ons land gelijk aan $\frac{3}{4}$ „goede” of „Brabantse” stuiver, zodat de waarde van het peerdeken inderdaad $1\frac{1}{2}$ stuiver was. In de instructie van 12 juni 1604 lezen we dan ook, dat geslagen zal worden „een peertgen, der loop hebben en geliden zal anderhalven stuiver Hollands”.

³ De oortjes van 1607 zijn de enige Overijsselse munten, die hetzelfde omschrift als deze peerdekens hebben. De laatste muntbus van de Overijsselse muntmeester Hendrik Wijntgens, die over de jaren 1607—1611 gelopen moet hebben, is niet bekend en noch in zijn vroegere muntbussen noch in de muntbussen van zijn opvolger Johan Wijntgens (1611—1653) komen peerdekens voor.

⁴ J. Wolters, *Notice historique sur l'ancien compté impérial de Reckheim, province de Limbourg*, Gand 1848 en *Recherches sur l'ancien compté de Gronsveld et sur les anciennes seigneuries de Elslo et de Randenraedt*, Gand 1854.

SUMMARY

The Peerdeken (little horse) is a fourth of a *snaphaen* ($1\frac{1}{2}$ stiver), as appears from the instruction of Charles, duke of Guelders, to his mint-master in 1530. These attractive small coins, introduced in Guelders in 1530, were struck by several towns and lords and continued — with several interruptions caused by the war — till about 1630.